

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 4-son

VOLUME 5 / ISSUE 4 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.4.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas’ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Sharipov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov, M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri, Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Tasdiqnom

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 25-avgustda bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 26

Adadi: 100. Buyurtma: № 157.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS’UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY’ATI A’ZOLARI

J. Blum – Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (Boston, AQSh)

M. Vishovatiy – Gdansk universiteti professori (Gdansk, Polsha)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

I. To‘raboyev – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

S. Xolboyev – O‘zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

N. Raxmonkulova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

J. Ne‘matov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (Toshkent, O‘zbekiston)

R. Kuchkarov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi (Toshkent, O‘zbekiston)

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция» – «Yurisprudensiya» – «Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Э. Шарипов, Е. Ярмолик, Э. Мустафаев,
К. Абдувалиева, Й. Махмудов,
М. Шарифова, Ш. Бекназарова

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Свидетельство

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
25.08.2025.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 26. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 157.

Отпечатано в типографии

Ташкентского государственного
юридического университета.

100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – доктор права, профессор Школы права колледжа Бостона (Бостон, США)

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Хошимхонов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Ахмедшаева – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Х. Хаитов – доктор юридических наук, профессор Академии государственной политики и управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

И. Турабоев – доктор философии по юридическим наукам, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

С. Холбоев – кандидат юридических наук, доцент Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Н. Рахмонкулова – доктор юридических наук, доцент Университета мировой экономики и дипломатии (Ташкент, Узбекистан)

З. Эсанова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

М. Курбанов – доктор философии по юридическим наукам, доцент (Ташкент, Узбекистан)

Р. Кучкаров – кандидат филологических наук, и.о. доцента Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

E. Sharipov, E. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Certificate

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 25.08.2025.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 26.

Units: 100. Order: № 157.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

A. Khoshimkhonov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Akhmedshaeva – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Kh. Khayitov – Professor of the Academy of Public Policy and Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

I. Turaboev – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

S. Kholboev – Associate Professor of the Supreme School of Judges under the Supreme Judicial Council of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Legal Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

N. Rakhmonkulova – Associate Professor of the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Z. Esanova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Ne'matov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Kurbanov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

R. Kuchkarov – Acting Associate Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

11 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**

Ijtimoiy davlat va uning belgilari: ayrim nazariy-huquqiy masalalar

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

21 **NAZAROV SHAVKAT NAZAROVICH**

Davlat-fuqarolik jamiyati muloqoti: nazariy-huquqiy tahlil va zamonaviy tendensiyalar

30 **NURMAMATOVA NOILA DONIYOROVNA**

Konstitutsiyaviy sudlarda raqamli transformatsiya: imkoniyatlar va xavflar

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

38 **YAKUBOV AXTAM NUSRATULLOYEVICH**

Raqamli aktivlar tushunchasining evolyutsiyasi va ularni huquqiy tartibga solishning qiyosiy tahlili

49 **TOSHKANOV NURBEK BAHRIDDINOVICH**

Universitetlar va ilmiy tadqiqot muassasalariga qarashli intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishning huquqiy xususiyatlari

59 **ABDUQODIROV ABDURAUF BAXODIR O'G'LI**

Yuridik shaxs shaxsiy qonuniga nisbatan ekspluatatsiya markazi mezonini qo'llash muammolari

66 **PO'LATOV TEMURBEK G'AYRATJON O'G'LI**

Moliyaviy texnologiyalar sektoridagi avtomatlashtirilgan raqamli shartnomalarda rozilik ifodasini huquqiy talqin etish muammolari

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

76 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAYEVICH**

O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanishda ekologik me'yorlashning huquqiy jihatlar

84 **KALDARBEKOV ASILJON OSPANOVICH**

O'rmon fondi yerlarini barqaror huquqiy boshqarish bo'yicha xalqaro tajriba va uning O'zbekiston uchun ahamiyati

95 **BAYTUROVA AIDA NABIYEVNA**

Xorijiy mamlakatlar va O'zbekistonda ekologik turizmni tartibga solishning huquqiy mexanizmlari: xalqaro tajribaning qiyosiy tahlili va moslashtirish yo'llari

108 **OTAUBAYEVA AYGUL BAXRAMOVNA**

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ekologik huquqbuzarliklar uchun ma'muriy javobgarlikning yuridik tabiati va tamoyillari: Qozog'iston Respublikasi misolida qiyosiy-huquqiy tahlil

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI. PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI MUHOFAZA QILISH
FAOLIYATINI TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

121 TO'YCHIEVA MALIKA BOTIR QIZI

Advokatlar kasbiy tayyorgarligining o'ziga xos xususiyatlari va uni takomillashtirish masalalari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

128 NODIROV MUZAFFAR AXMADOVICH, TURSUNMURODOV KOMRON TURG'UN O'G'LI

O'zbekistonda oilaviy (maishiy) zo'ravonlik subyekting huquqiy tahlili: huquqiy
bo'shliqni bartaraf etish

138 UTEBAYEV SALAMAT MAKSETBAY ULI

Kontrabanda jinoyati obyektiv belgilarining yuridik talqini

147 NURMANOV XOLBEK RAHMATILLA O'G'LI

Onlayn banklar faoliyati sohasida firibgarlikni kvalifikatsiya qilish masalalari

156 MA'MUROV SANJARBEK ILXOMOVICH

O'zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligida jamiyatdan ajratish bilan bog'liq bo'lmagan
jinoiy jazolarning rivojlanish tarixi

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

164 BAZAROVA DILDORA BAHADIROVNA

Voyaga yetmaganlarning uy qamog'ida saqlanishi: jamiyat xavfsizligi va bola manfaatlari
o'rtasidagi muvozanat

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

175 G'AFUROVA NOZIMAXON ELDAROVNA, SAIDOV OLIM CHORIQULOVICH

Yangi O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning huquqiy jihatlar va muammolari

190 MUSAYEV DJAMALIDDIN KAMALOVICH

Dunyoda narkobiznesning rivojlanishi

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

199 AHMADJONOV MURODULLO NURALI O'G'LI

Korrupsiya: tahlil va choralar

209 MIRZAYEVA MOHINA SROJIDDINOVNA

Yo'l-transport infratuzilmasi loyihalarini amalga oshirishda korrupsiyaviy sxemalar:
tahlil va yechimlar

221 RUZINAZAROV SHUXRAT NURALIYEVICH

Sharaflil yo'l sohibi, sudyalarning ustozl, odil va fidoyi rahbar

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА.
ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА

Социальное государство и его признаки: отдельные теоретико-правовые вопросы

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО.
ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

21 НАЗАРОВ ШАВКАТ НАЗАРОВИЧ

Диалог государства и гражданского общества: теоретико-правовой анализ и современные тенденции

30 НУРМАМАТОВА НОИЛА ДОНИЁРОВНА

Цифровая трансформация в конституционных судах: возможности и риски

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО.
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

38 ЯКУБОВ АХТАМ НУСРАТУЛЛОЕВИЧ

Эволюция понятия цифровых активов и сравнительный анализ их правового регулирования

49 ТОШКАНОВ НУРБЕК БАХРИДДИНОВИЧ

Правовые особенности коммерциализации объектов интеллектуальной собственности, принадлежащих университетам и научно-исследовательским учреждениям

59 АБДУКОДИРОВ АБДУРАУФ БАХОДИР УГЛИ

Проблемы применения критерия центра эксплуатации в отношении личного закона юридического лица

66 ПУЛАТОВ ТЕМУРБЕК ГАЙРАТЖОН УГЛИ

Проблемы юридической интерпретации выражения согласия в автоматизированных цифровых договорах в секторе финансовых технологий

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

76 РАЖАБОВ НАРИМАН ШАРИФБАЕВИЧ

Правовые аспекты экологического нормирования в охране и использовании растительного мира

84 КАЛДАРБЕКОВ АСЫЛЖАН ОСПАНОВИЧ

Международный опыт устойчивого правового управления землями лесного фонда и его значение для Узбекистана

95 БАЙТУРОВА АИДА НАБИЕВНА

Правовые механизмы регулирования экологического туризма в зарубежных странах и Узбекистане: сравнительный анализ и пути адаптации международного опыта

108 ОТАУБАЕВА АЙГУЛЬ БАХРАМОВНА

Юридическая природа и принципы административной ответственности за экологические правонарушения в законодательстве Республики Узбекистан: сравнительно-правовой анализ на примере Республики Казахстан

12.00.07 – СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ. ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР. ОРГАНИЗАЦИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. АДВОКАТУРА

121 ТУЙЧИЕВА МАЛИКА БОТИР КИЗИ

Особенности профессиональной подготовки адвокатов и вопросы её совершенствования

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

128 НОДИРОВ МУЗАФФАР АХМАДОВИЧ, ТУРСУНМУРОДОВ КОМРОН ТУРГУН УГЛИ

Юридический анализ субъекта семейного (бытового) насилия в Узбекистане:
преодоление правового пробела

138 УТЕБАЕВ САЛАМАТ МАКСЕТБАЙ УЛЫ

Юридическая интерпретация объективных признаков преступления контрабанды

147 НУРМАНОВ ХОЛБЕК РАХМАТИЛЛА УГЛИ

Вопросы квалификации мошенничества в сфере онлайн-банкинга

156 МАЪМУРОВ САНЖАРБЕК ИЛЬХОМОВИЧ

История развития уголовных наказаний, не связанных с изоляцией от общества,
в уголовном законодательстве Республики Узбекистан

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

164 БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА

Домашний арест несовершеннолетних: баланс между защитой общества и
интересами ребёнка

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

175 ГАФУРОВА НОЗИМАХОН ЭЛЬДАРОВНА, САИДОВ ОЛИМ ЧОРИКУЛОВИЧ

Правовые аспекты и проблемы обеспечения продовольственной безопасности
в Новом Узбекистане

190 МУСАЕВ ДЖАМАЛИДДИН КАМАЛОВИЧ

Развитие наркобизнеса в мире

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

199 АХМАДЖОНОВ МУРОДУЛЛО НУРАЛИ УГЛИ

Коррупция: анализ и пути противодействия

209 МИРЗАЕВА МОХИНА СРОЖДИНОВНА

Коррупционные схемы при реализации проектов дорожно-транспортной
инфраструктуры: анализ и решения

221 РУЗИНАЗАРОВ ШУХРАТ НУРАЛИЕВИЧ

Почётный проводник и наставник судей, справедливый и преданный своему делу
руководитель

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

11 **AKHMEDSHAEVA MAVLYUDA AKHATOVNA**

Social state and its characteristics: some theoretical and legal issues

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

21 **NAZAROV SHAVKAT NAZAROVICH**

Dialogue between state and civil society: a theoretical-legal analysis and modern trends

30 **NURMATOVA NOILA DONIYOROVNA**

Digital transformation in constitutional courts: opportunities and risks

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

38 **YAKUBOV AKHTAM NUSRATULLOYEVICH**

Comparative analysis of the evolution of the concept of digital assets and their legal regulation

49 **TOSHKANOV NURBEK BAHRIDDINOVICH**

Legal aspects of the commercialization of intellectual property objects belonging to universities and research institutions

59 **ABDUQODIROV ABDURAUF BAKHODIR UGLI**

Issues of applying the exploitation center criteria to the personal law of a legal entity

66 **PULATOV TEMURBEK GAYRATJON UGLI**

Problems of legal interpretation of agreement in automated digital contracts in the financial technologies sector

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

76 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAYEVICH**

Legal aspects of environmental regulation in the protection and use of flora

84 **KALDARBEKOV ASILJAN OSPANOVICH**

International experience in sustainable legal management of forest fund lands and its significance for Uzbekistan

95 **BAYTUROVA AIDA NABIYEVNA**

Legal mechanisms of regulating ecological tourism in foreign countries and Uzbekistan: comparative analysis and ways of adapting international experience

108 **OTABAYEVA AIGUL BAKHRAMOVNA**

The legal nature and principles of administrative liability for environmental offenses in the legislation of the Republic of Uzbekistan: a comparative legal analysis with the Republic of Kazakhstan

12.00.07 – JUDICIAL BRANCH. PROSECUTOR'S CONTROL. ORGANIZATION
OF LAW ENFORCEMENT. ADVOCACY

121 TUYCHIEVA MALIKA BOTIR KIZI

Features of professional training of advocates and issues of its improvement

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

128 NODIROV MUZAFFAR AKHMADOVICH, TURSUNMURODOV KOMRON TURGUN UGLI

A legal analysis of the subject of the family (domestic) violence in Uzbekistan: bridging the legal gap

138 UTEBAYEV SALAMAT MAKSETBAY ULI

The legal interpretation of the objective elements of the crime of smuggling

147 NURMANOV KHOLBEK RAHMATILLA UGLI

Issues of qualification of fraud in the sphere of online banking

156 MA'MUROV SANJARBEK ILKHOMOVICH

History of the development of criminal punishments not related to separation from society in the criminal legislation of the Republic of Uzbekistan

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND
FORENSIC EXPERTISE

164 BAZAROVA DILDORA BAHADIROVNA

House arrest of minors: a balance between public safety and child's best interests

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

175 GAFUROVA NOZIMAKHON ELDAROVNA, SAIDOV OLIM CHORIQULOVICH

Legal aspects and problems of ensuring food security in New Uzbekistan

190 MUSAEV DJAMALIDDIN KAMALOVICH

Development of the drug business in the world

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

199 AHMADJONOV MURODULLO NURALI UGLI

Corruption: analysis and remedies

209 MIRZAEVA MOHINA SROJIDDINOVNA

Corruption schemes in the implementation of road transport infrastructure projects: analysis and solutions

221 RUZINAZAROV SHUKHRAT NURALIYEVICH

Owner of the honorable path, mentor of judges, just and devoted leader

Kelib tushgan / Получено / Received: 14.07.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 12.08.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 25.08.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.4./ZLK05038
UDC: 347.77(045)(575.1)

UNIVERSITETLAR VA ILMIY TADQIQOT MUASSASALARIGA QARASHLI INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARINI TIJORATLASHTIRISHNING HUQUQIY XUSUSIYATLARI

Toshkanov Nurbek Bahriddinovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Biznes huquqi kafedrası o'qituvchisi,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0009-0005-6060-3414
e-mail: toshkanovnurbek@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston va bir qator xorijiy davlatlar tajribasi asosida universitetlar hamda ilmiy tadqiqot muassasalariga qarashli intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishning huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy jihatlarini tahlil qilingan. Universitet 3.0 konsepsiyasi doirasida ta'lim, ilm-fan va innovatsion faoliyatning uzviy bog'liqligi yoritilib, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar, normativ-huquqiy baza, klaster va spin-off yondashuvlari orqali mavjud holatga baho berilgan. Shuningdek, texnologiyalar transferi, startaplar, patentlash va tijoratlashtirish modellari, jumladan, uchburchak modeli hamda hajm modeli muhim vosita sifatida ko'rsatib o'tilgan. Muallif milliy va xorijiy tajriba asosida intellektual mulkni boshqarish siyosatini shakllantirish, xalqaro tajribalarga asoslangan huquqiy hujjatlar ishlab chiqish zarurligini asoslab bergan. Maqolada O'zbekistonda tadbirkorlik universitetlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy va normativ takliflar keltirilgan. Bundan tashqari, maqolada Universitet 1.0, 2.0 va 3.0 modellarining o'zaro farqlari ochib berilgan, ularning iqtisodiy ustunlik va innovatsion rivojlanishdagi roli ta'kidlangan. Muallif, shuningdek, ilmiy-innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirishdan daromad olish mexanizmlarini tahlil qilib, ular orqali akademik mustaqillik va barqaror moliyaviy resurslarga erishish yo'llarini taklif qilgan.

Kalit so'zlar: intellektual mulk, Universitet 3.0, texnologiyalar transferi, bilimlar transferi, spin-off kompaniya, klaster yondashuvi

ПРАВОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ ОБЪЕКТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ, ПРИНАДЛЕЖАЩИХ УНИВЕРСИТЕТАМ И НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИМ УЧРЕЖДЕНИЯМ

Тошканов Нурбек Бахриддинович,
доктор философии по юридическим наукам (PhD),
преподаватель кафедры «Бизнес-право»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье на основе опыта Узбекистана и ряда зарубежных государств проведён анализ правовых, организационных и экономических аспектов коммерциализации

объектов интеллектуальной собственности, принадлежащих университетам и научно-исследовательским учреждениям. В рамках концепции «Университет 3.0» раскрыта органическая взаимосвязь образования, науки и инновационной деятельности, дана оценка текущему состоянию в Узбекистане через призму реализуемых реформ, нормативно-правовой базы, кластерного подхода и spin-off-моделей. Особое внимание уделено вопросам трансфера технологий, деятельности стартапов, патентования и моделям коммерциализации, включая «модель спирали» и «модель объёма», которые рассматриваются как важные инструменты. Автор обосновывает необходимость формирования политики управления интеллектуальной собственностью, разработки правовых актов на основе международного опыта. В статье также представлены практические и нормативные предложения по развитию предпринимательских университетов в Узбекистане. Кроме того, раскрыты различия моделей Университет 1.0, 2.0 и 3.0, подчёркнута их роль в обеспечении экономических преимуществ и инновационного развития. Автор анализирует механизмы получения дохода от коммерциализации научно-инновационных разработок и предлагает пути достижения академической автономии и устойчивых финансовых ресурсов за их счёт.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, Университет 3.0, трансфер технологий, трансфер знаний, spin-off-компания, кластерный подход

LEGAL ASPECTS OF THE COMMERCIALIZATION OF INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS BELONGING TO UNIVERSITIES AND RESEARCH INSTITUTIONS

Toshkanov Nurbek Bahriddinovich,

Lecturer at the Department of Business Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. The article analyzes the legal, organizational, and economic aspects of the commercialization of intellectual property objects belonging to universities and research institutions, based on the experience of Uzbekistan and a number of foreign countries. Within the framework of the University 3.0 concept, the inextricable link between education, science, and innovation is highlighted, and the current state of affairs is assessed through the reforms being implemented in Uzbekistan, the regulatory framework, cluster, and spin-off approaches. Also, models of technology transfer, startups, patenting and commercialization, including the triangular model and the volume model, are indicated as important tools. The author substantiates the need to form a policy for the management of intellectual property based on national and foreign experience and to develop legal documents based on international experience. The article presents practical and regulatory proposals for the development of entrepreneurial universities in Uzbekistan. The author also analyzed the mechanisms for generating income from the commercialization of scientific and innovative developments and proposed ways to achieve academic independence and stable financial resources through them.

Keywords: intellectual property, University 3.0, technology transfer, knowledge transfer, spin-off company, cluster approach

Kirish

So'nggi yillarda iqtisodiy rivojlangan davlatlarda universitetlar va boshqa ilmiy tadqiqot markazlarida yaratilgan texnologiyalar va boshqa intellektual mulk obyektlarini transfer qilishda patentlarni litsenziyalash,

shuningdek, tovar belgilari, namunalari va mualliflik huquqlari kabi huquqiy vositalardan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Bunda ko'proq davlat tadqiqot tashkilotlari intellektual mulkni tijoratlashtirishga va ulardan daromad olishga alohida e'tibor qaratadi [1].

Xususan, oliy ta'lim muassasalari o'zlarining professor-o'qituvchilari tomonidan ishlab chiqilgan innovatsiyalarni tijoratlashtiradilar, buni birinchi navbatda, ushbu yutuqlarning intellektual mulkini (odatda, patentlar) tadbirkorlarga, professor-o'qituvchilarga yoki tashkil etilgan kompaniyalarga litsenziyalash orqali amalga oshiradilar. Tarixan, universitet professor-o'qituvchilari va talabalari bozor iqtisodiyoti talablariga mos bo'lgan yangi kompaniyalarni ishga tushirishga yordam beradigan bir qator innovatsiyalarni yaratdilar. Misol sifatida, internet-brauzer (*Netscape*), Internet qidiruv tizimi (*Google*) va turli xil biotexnologiyalar (*Genentech*)ni keltirish mumkin [2].

Asosiy qism

Universitetlar va davlat tadqiqot tashkilotlariga tegishli intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishning xalqaro tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, yillar davomida mazkur jarayonning bir nechta modellari shakllanganligini ko'rish mumkin.

Amerika tajribasiga yuzlansak, 1980- va 1990-yillarda ko'pchilik AQSh universitetlari sanoat korxonalari bilan muzokaralar olib borish va tijoratlashtirish masalalarini ko'rib chiqish tajribasiga ega bo'lmagan. Biroq vaqt o'tishi, tajriba ortishi bilan universitetlar va eng muhimi, ularning o'qituvchilari kasbiy faoliyat davomida ixtiro va innovatsiyalar bo'yicha orttirilgan bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'ldilar. Ta'lim sifatini yaxshilash borasidagi ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va amaliyotga tatbiq etish jarayonlarini jadallashtirish maqsadida ba'zi universitetlar tijoratlashtirish va innovatsiyalar faoliyati yagona idora ofisida amalga oshirilishi mumkin bo'lgan narsalardan tashqarida ekanligini, sinflar va laboratoriyalarda universitetlararo dasturiy tashabbuslarni ilgari surish va amalga oshirishni talab qilishini tan olishni boshladilar. Buning huquqiy asoslari yaratildi, shuningdek, takomillashtirib ham borildi.

AQShda universitetlar intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirish sohasidagi

huquqiy, tashkiliy va moliyaviy asoslarini quyidagi qonunlar tartibga soladi:

1. *"Patent va savdo belgisi to'g'risida"gi qonun (Patent and Trademark Law Amendments Act) yohud Bey-Doul qonuni (Bayh-Dole Act of 1980);*

2. *Stivenson-Uaydler qonuni (Stevenson - Wydler Technology Innovation Act of 1980);*

3. *"Federal texnologiyalar transferi to'g'risida"gi qonun (Federal Technology Transfer Act of 1986, FTTA) [3].*

Yuqorida ta'kidlab o'tilgan yo'nalishga o'tgan universitetlar tarkibiga misol tariqasida quyidagi AQSh universitetlarini kiritishimiz mumkin:

– Massachusetts texnologiya instituti (*Massachusetts Institute of Technology*), bu yerda ko'plab professor-o'qituvchilar startap kompaniyalarning asoschilari hisoblanadi;

– Arizona universiteti;

– Kaliforniya universiteti.

Kaliforniya universiteti tajribasida BioInfoNano izlanish va rivojlantirish instituti (*the BioInfoNano R&D Institute*) mavjud bo'lib, bu unga a'zo kompaniyalar va startaplarning manfaatlarini hurmat qilgan holda hamkorlik va umumiy maydon yaratishni qo'llab-quvvatlash maqsadida tashkil etilgan.

Berkli sanoat tadqiqot hamkorlari uchun yagona oyna do'koni (*Berkeley's one-stop shop*) ham mavjud bo'lib, u ijtimoiy mas'uliyatli (*socially responsible*) litsenziyalash dasturlarini amalga oshirishda yetakchi hisoblanadi [4].

Mazkur universitetlar rivojida nafaqat ularning texnologiyalar transferi ofislari, balki pedagog, xodim va talabalarning mehnati ham katta hisoblanadi. Bunda tadqiqotchipedagoglar o'z universitetlarida amalga oshirilayotgan tadqiqotlar va ularning tijoratlashuviga chuqur ta'sir ko'rsatish bilan birga bilimlar transferining asosiy agentlari ham hisoblanadi. Davriy innovatsiyalar va ularning salohiyatlarini namoyon qiluvchi g'oya va texnologiyalar iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning muhim omilidir.

Shuningdek, AQSh universitetlarida patentlash, ularni litsenziyalashga tijoratlashtirish turlaridan biri sifatida qaraladi. Ayni paytda, ularda patent litsenziyalashdan tushadigan daromadni maksimal darajada oshirishga qaratilgan “litsenziyalash modeli” (*licensing model*)dan universitet innovatsiyalarining miqdori va bozorga olib chiqish tezligini ta’minlaydigan “hajm modeli” (*volume model*)ga o’tish jadallik bilan amalga oshirilmoqda.

AQShda 1980–1990-yillarda universitetlarga tegishli intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishga katta e’tibor qaratilib, rivojlanish sari qadam tashlangan bo’lsa, sobiq Ittifoq, umuman, sotsialistik lagerda bo’lgan mamlakatlarda esa bu masalaga deyarli e’tibor qaratilmagan.

Natijada universitet va boshqa davlat tadqiqot tashkilotlaridan texnologiyalar va bilimlarni transfer qilish (o’tkazib berish) jarayoni aksariyat o’tish davri iqtisodiyotiga ega davlatlarda oldingi tizim sarqitlari bilan bog’liq ikki muammoga duch keldi.

Birinchi muammo intellektual mulk huquqi tizimining o’zida yuzaga keladi [5]. Ikkinchi muammo esa tadqiqotlar o’tish davrigacha bo’lgan vaqtda qanday tashkil etilganligi bilan bog’liq.

Sobiq Ittifoq davrida na universitetlar, na korxonalar tadqiqotlarda muhim rol ni o’ynamagan. Buning o’rniga amaliy tadqiqotlarning asosiy qismi tarmoq vazirliklarining sohaviy ilmiy-tadqiqot institutlarida o’tkazilgan [6]. Sovet iqtisodiy tizimining o’ta markazlashganligi va bo’ysunuvda bo’lganligi sababli ushbu institutlar texnologiyalar transferi va ularni tijoratlashtirish sohasida umuman tajriba to’play olmagan.

Bundan tashqari, mazkur institutlarning o’zlari hech qanday dolzarb tadqiqotlarni o’tkazmaganliklari sababli korxonalarning texnologiyalarni o’zlashtirish va tijoratlashtirish salohiyati hamda universitetlar va boshqa davlat tadqiqot tashkilotlari bilan hamkorlik qilish qobiliyati yetarlicha rivojlanmagan.

Sobiq Ittifoqdan qolgan mazkur meros bugungi kunda ham ayrim jabhalarda seziladi. Masalan, korxonalar o’rtacha hisobda tadqiqot ishlariga (R & D) rivojlangan davlatlarga nisbatan ancha kam mablag’ sarflaydilar. Shu bilan birga, universitet miqyosidagi tadqiqotlarni moliyalashtirishga ham juda kam hissa qo’shib, boshqa universitetlar bilan qo’shma tadqiqot loyihalari bo’yicha deyarli hamkorlik qilmaydilar. O’z navbatida, universitet va boshqa davlat tadqiqot tashkilotlari ham tadbirkorlik sektori tarafidan yangi texnologiyalar va boshqa bilimlarga talab yo’qligi sababli bilimlar transferi va ularni tijoratlashtirishda alohida, o’ziga xos muammolarga duch kelishlari mumkin.

Sotsialistik lagerning sobiq markazi – Rossiya universitetlarida “uchburchak modeli” (*triple helix model*) keng tarqalgan [7]. Mazkur model tadqiqot uchburchagi modeli (*research triangle model*) deb ham ataladi. Model konsepsiyasining muhim jihatlaridan biri universitetni nafaqat ta’lim muassasasi, balki innovatsion g’oyalarni ishlab chiqish, so’ngra ularni tijoratlashtirish markazi sifatida ko’rib chiqishdir. Universitetning bunday modelini yaratishning mantiqiy asoslari mavjud, bu Federal davlat standartlarida turli xil ilmiy sohalarida talabalarni tayyorlaydigan ilmiy malakaga ega o’qituvchilarning foiziga nisbatan talablarni hisobga olgan holda belgilanadi. Shunga ko’ra, universitetlar ilmiy kapital va salohiyatni quvvatlantirish markazlari hisoblanadi. Universitetlar mamlakat iqtisodiy tizimi tarkibida intellektual faoliyat natijalarini yaratuvchi asosiy muassasalaridan biri bo’lishi kerak.

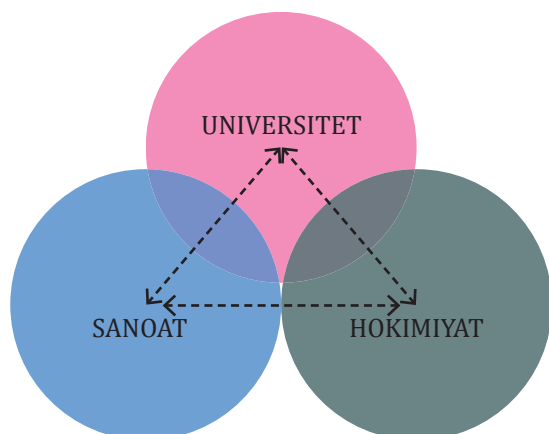
O’zbekistonda bugungi kunda mazkur model ancha ommalashayotganini ko’rishimiz mumkin. Innovatsion rivojlanish vazirligi (hozirgi Innovatsion rivojlanish agentligi) tomonidan taqdim etilgan ochiq ma’lumotlarga ko’ra, 2018–2022-yillarda ilmiy va ilmiy-tadqiqot muassasalari tomonidan 455,1 mlrd so’m miqdorida ilmiy ishlanmalar tijoratlashtirilgan, shundan 366,8 mlrd so’mlik mah-

sulot ishlab chiqarilgan (324,8 mlrd so'mlik mahsulot sotilgan va 88,3 mlrd so'mdan ortiq xizmatlar ko'rsatilgan) [8].

Jumladan, tijoratlashtirish forumining bahorgi bosqichlarida "Olim-ilmiy tashkilot-hudud" tizimi doirasida 2021-yilda Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyat hokimliklari tomonidan 37 ta ishlanmaga 6,48 mlrd so'm, 2022-yilda 44 ta ishlanmaga 8,93 mlrd so'm mablag' yo'naltirilgan.

2022-yil tijoratlashtirish forumining kuzgi bosqichi doirasida 17,1 mlrd so'mlik shartnomalar, shuningdek, 2,78 mln AQSh dollari miqdorida eksport shartnomalari doirasida amaliy ishlar yo'lga qo'yilgan.

"Olim-ilmiy tashkilot-tarmoq" tizimi bo'yicha taqdimot qilingan 66 ta loyihalar doirasida yangi turdagi innovatsion hamda import o'rnini bosuvchi mahsulotlar yaratilgan.

1-rasm. [9]

Umuman olganda, ushbu model konsepsiyasi Universitet 3.0 konsepsiyasi bilan mosdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmonida ham oliy ta'lim muassasalarida ta'lim, fan, innovatsiya va ilmiy-tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish faoliyatining uzviy bog'liqligini nazarda tutuvchi Universitet 3.0 konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy etish vazifasi belgilandi.

Negaki zamonaviy universitetdagi o'zgarishlarni belgilab beruvchi asosiy trend uning Universitet 1.0 modelidan "Universitet 3.0" modeliga o'tishidir.

Bunda Universitet 1.0 faqat ta'lim faoliyati bilan shug'ullanadi, u bilimlarni uzatish, kadrlar tayyorlash va ijtimoiy yuksalishni ta'minlashni amalga oshiradi.

Universitet 2.0 bir vaqtning o'zida ikkita missiyani – o'qitish va ilmiy tadqiqotni bajaradigan tadqiqot universitetidir. Universitet 2.0 funksiyalari tadqiqot faoliyati va bozor ishtirokchilari uchun konsalting xizmati orqali yangi bilimlarni yaratishni o'z ichiga oladi. Universitet 2.0 sanoat buyurtmalari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlarini bajaradi va "buyurtma qilingan" texnologiyalarni yaratadi. Bunday universitetning asosiy vazifasi – yangi bilimlarni uzluksiz yaratilishini ta'minlash bo'lib, kadrlar tayyorlash jarayoni ilmiy tadqiqot faoliyati bilan uzviy bog'langan.

Universitet 3.0 yanada yuqori maqomga ega, chunki u uchinchi missiya – bilim va texnologiyalarni tijoratlashtirish tizimiga ega. Bunday universitet intellektual mulk huquqlarini boshqaradi, tadbirkorlik ekotizimi, istiqbolli texnologik bozorlarni shakllantiradi va jahon miqyosida mamlakatning iqtisodiy ustunligini yaratish platformasiga aylanadi. Aynan shu universitetlar zamonaviy texnologik inqilobning yuzini belgilaydi [10]. Universitet 3.0 BMTning global barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga hissa qo'shadigan ta'lim muassasasi hisoblanadi.

Universitet 3.0 postindustrial jamiyatning ta'lim muassasasi bo'lib, ta'lim (talabalarni o'qitish), fan (yangi bilimlarni yaratish) va innovatsiya yoki tadbirkorlik (bilimlarni amaliyotda qo'llash, biznes tuzilmalarini yaratish) sinergiyasini o'zida mujassam etgan. Ya'ni yangi turdagi universitetning mohiyati shundan iboratki, universitet bir vaqtning o'zida uchta missiyani amalga oshiradi:

- 1) ta'lim;
- 2) ilmiy tadqiqot;

3) innovatsion bilimlarni tijoratlashtirishga qaratilgan.

Universitet 3.0 – innovatsion biznes uchun tadbirkorlik salohiyati manbai bo'lgan tashkilot [11].

Ushbu tizimning tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, 2000-yilning boshlarida G'arb universitetlarida olib borilgan tadqiqot ishlarining sifati va samaradorligining yaxshilaniishi ularning ilmiy bilimlarining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Universitetlar va sanoat o'rtasidagi hamkorlik natijasida ilmiy kashfiyotlar innovatsion mahsulotlarga aylantirildi va tegishli biznes-modellar yordamida tijoratlashtirildi. Binobarin, ta'lim, fan va bilimni tijoratlashtirishni birlashtirgan Oliy ta'lim 3.0 tizimi tashkil etildi [12].

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi respublikadagi 72 ta davlat oliy ta'lim muassasasining 2024-yildagi daromadlari va xarajatlari haqida ma'lumotiga ko'ra ushbu OTMlar 11 trln 953 mlrd 243 mln so'm daromad ko'rib, 11 trln 448 mlrd 986 mln so'm xarajat qilgan. Biroq mazkur daromadlar va xarajatlarni smetasida ilmiy-innovatsion ishlardan olingan daromadlar va ularni yaratish uchun qilingan xarajatlarni o'rin olmagan [13].

Ushbu statistik ko'rsatkichlar Universitet 3.0 konsepsiyasini ilgari surish uchun qilinadigan ishlar ko'lami salmoqli ekanligini ko'rsatmoqda.

Shu o'rinda "Osiyo yo'lbarzlari"da intellektual mulkni boshqarishni tashkil etishni alohida ta'kidlab o'tish joiz. Osiyo mintaqasidagi innovatsion universitetlar orasida ilmiy nashrlar va patentlar soni hamda sifatini tahlil qilish asosidagi reytinglar bo'yicha Koreya ilg'or texnologiyalar instituti (KAIST) yetakchi o'rinni egallaydi. Universitet Amerika Qo'shma Shtatlarining moliyaviy ko'magida tashkil etilganligi sababli tadqiqot ishlari ko'lami "tadbirkorlik universiteti" modeliga o'xshaydi. Reyting natijalari Sharq madaniyati va biznesni tashkil etishning G'arb modelining muvaffaqiyatli tutashuvini ko'rsatadi.

Bundan tashqari xorijiy amaliyotda universitetlar ishtirokida ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish dasturlarini amalga oshirishda "klaster" yondashuvi juda mashhur. Klasterlardan foydalanish universitetlarda ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishning moddiy-texnikaviy masalalarini qisman hal qilish imkonini beradi. Mahalliy amaliyotda bunday yondashuv oqilona bo'ladi, ammo ilmiy tadqiqot kompaniyalarining zaif resurs bazasi ushbu modelni amalga oshirish uchun to'siq bo'lib, bu kichik va o'rta biznesda ushbu faoliyat turiga ajratilgan resurslarning yetishmasligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda klasterlarning ilmiy-innovatsion faoliyatga jalb qilinayotganlik holatlari mavjud.

Misol uchun "IPAK KO'CHAT KLASSTER" fermer xo'jaligi tutning yangi "O'zbekiston" va "Marhamat-2017" navlari ko'chatlarini yetkazib berish bo'yicha Qozog'iston Respublikasining "ACBC Oyl" xususiy korxonasi bilan 5 yillik, umumiy qiymati 2,5 mln AQSh dollarlik eksport shartnomasi imzolangan.

Umuman olganda, so'nggi yillarda O'zbekistonda ham universitetlar va ilmiy tadqiqot muassasalariga qarashli intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishning huquqiy asoslarini yaratish sari muhim qadamlar tashlangan deyish mumkin.

2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 51-moddasi 2-qismida oliy ta'lim tashkilotlari qonunga muvofiq akademik erkinlik, o'zini o'zi boshqarish, tadqiqotlar o'tkazish va o'qitish erkinligi huquqiga ega ekanligi belgilab qo'yildi.

Bu mazkur tashkilotlarning intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishga ham yo'l ochadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 18-iyuldagi "Ilmiy va ilmiy-texnikaviy faoliyat natijalarini tijoratlashtirish samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha

chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3855-son qarori 2018-yil 1-oktabrdan boshlab quyidagilarga qo'shimcha bir martalik mukofotlar joriy etilishi belgilandi:

- patentlangan intellektual mulk obyektlari mualliflariga muassasaning byudjetdan tashqari mablag'lari hisobidan bazaviy hisoblash miqdorining o'n baravari miqdorida;

- mualliflar hamda ilmiy va ilmiy-texnika-viy faoliyat natijalarini ishlab chiqish va tijoratlashtirishda ishtirok etgan ilmiy jamoaga ularni tijoratlashtirishdan muassasa hisobiga kelib tushayotgan mablag'larning tegishli ravishda 40 va 30 foizi miqdorida.

Natijada 2018–2022-yillarda ilmiy-ishlanma mualliflari va ilmiy jamoalarga jami 1 115,63 mln so'm bir martalik mukofotlar to'lab berilgan.

Bu ixtirolar muallifini davlat tomonidan rag'batlantirish mexanizmi – tadqiqot uchburchagi modeli ishlayotganligidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyuldagi PF-165-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasida ham ilmiy-tadqiqot faoliyat sifatini oshirish hamda uni tijoratlashtirish darajasi samaradorligini ta'minlashga doir choralar nazarda tutildi.

Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 26-apreldagi PQ-221-son qarori bilan 2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi. Mazkur strategiyada ko'plab vazifalar, xususan, ta'lim va amaliyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash maqsadida oliy ta'lim tashkilotlarining (yengil sanoat, farmasevtika, qishloq xo'jaligi va boshqa yo'nalishlar) talabalari uchun Adliya vazirligi huzuridagi "Intellektual mulk markazi" davlat muassasida amaliyot o'tash tartibini joriy etish vazifalari belgilandi.

Ushbu vazifalar bajarilishiga davlat darajasida e'tibor qaratilmoqda. Xususan,

2022-yil 6-may kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida o'tkazilgan elektrotexnika sohasida yangi zaxiralarni safarbar qilish bo'yicha yig'ilishda Prezident elektrotexnika sanoati bo'yicha erishilgan ko'rsatkichlarga e'tiroz bildirib, Taraqqiyot dasturida 2026-yilga qadar elektrotexnika mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini 2 baravarga, eksportni 3 baravarga oshirishni maqsad qilinganligi, kelgusi yillarda mis ishlab chiqarish hajmi 2 baravarga oshishi, uni o'zimizda chuqur qayta ishlab, raqobatbardosh tayyor mahsulotlarni eksportga yo'naltirish zarurligini ta'kidladi. Prezident buning uchun "ta'lim – innovatsiya – ishlab chiqarish – servis" yaxlit zanjirini o'z ichiga olgan sanoat klasteri tashkil etish shartligini ko'rsatib o'tdi [14].

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan modellardan xulosa qilish mumkinki, O'zbekiston universitetlari tijoratlashtirishning, asosan, tadqiqot uchburchagi modelidan bormoqda. Shu bilan birga, bu borada olib borilayotgan sa'y-harakatlarda erkin agentlik modelining ham ayrim elementlari ko'zga tashlanmoqda.

Xulosa

Oliy ta'lim muassasalarida intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishning quyi-dagi eng samarali shakllari mavjud:

- 1) shartnoma bo'yicha buyurtmani bajarish (davlat va munitsipial ehtiyojlar uchun davlat yoki munitsipial buyurtmasi shartnomasi va ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlarni bajarish shartnomalari, shu jumladan, huquqlarni begonalashtirish shartnomalari);

- 2) litsenziyalash va huquqlarni o'tkazish;

- 3) kichik innovatsion korxonalarni tashkil etish (2024-yilda O'zbekistonda jami 12 ta oliy ta'lim muassasasida 28 ta bunday korxonalar (spin-off) tashkil etilib, jami 27 milliard so'm miqdorida daromad ko'rilgan);

- 4) oddiy sheriklik sifatida sanoat kooperasiyasi (klasterlar tashkil etish);

- 5) muhandislik (muhandislik markazlarini tashkil etish).

Umumiy xulosa sifatida esa bir qator fikrlarni bildirish mumkin.

Jumladan, patentlangan tadqiqot natijalarini litsenziyalashdan tashqari texnologiyalar transferining boshqa bir qancha usullari mavjud bo'lib, ularning har biriga intellektual mulk huquqi boshqaruvi nuqtayi nazarida o'ziga xos talablar belgilangan. Bunday usullarga universitet xodimlarining startaplari, sanoat homiyligidagi tadqiqotlar, konsultatsiyalar, nashrlar va taqdimotlar, shuningdek, mahalliy va mintaqaviy innovatsiyalarni texnologik (ilmiy) parklar va biznes-inkubatorlar orqali bevosita qo'llab-quvvatlash kabilar kiradi. Universitetga daromad keltirishdan tashqari texnologik transfer faoliyatiga ehtiyoj juda yuqori hisoblanadi, chunki bunday faoliyat universitetda yangi ilmiy ishlanmalar (R&D) va qo'shimcha ish o'rinlari yaratishni rag'batlantirish orqali mahalliy iqtisodiyotga innovatsiyalarning "suzib kirishi" uchun yetarli zamin yaratadi [15].

O'zbekiston iqtisodiyoti uchun mazkur holatda Yevropa mamlakatlari tajribasi foydali bo'lishi mumkin. Ushbu mamlakatlar tijoratlashtirish shaklining jozibadorligi shundaki, ularda ilmiy muassasalar va bevosita tadqiqotchilar (ixtiro, sanoat namunalari va boshqa intellektual mulk obyektlari mualliflari) ishtirokida yangi korxonalar (start-ap kompaniyalar) tashkil etilishi mumkin. Bu borada qonunchilik ilmiy muassasalari va tadqiqotchilarga bunday kompaniyalarga ishtirokchi (ta'sischi) sifatida ustav kapitalida ulushli qatnashish, uning aksiyadoriga aylanish, kompaniya boshqaruvida, ma'muriy yoki kuzatuv kengashida ishtirok etish kabi huquqlarni taqdim etadi (Irlandiya, Germaniya, Niderlandiya, Fransiya).

Shuningdek, biz turlicha kuchli va zaif tomonlarga, qadriyatlarga, tashkiliy madaniyatga, turli maqsadlarga va oldingilaridan kelib chiqadigan turli xil biznes modellariga ega bo'lgan keng turdagi oliy o'quv yurtlarini tahlil qilayotgan bo'lishimiz mumkin. Bu o'z navbatida intellektual mulk boshqaruvining

bir universitetda boshqasiga (masalan, texnika sohasidagi universitet – yuridik universitet) qaraganda sezilarli darajada farq qilishi sababli bo'lishi mumkin, shuning uchun universitetlar uchun universal intellektual mulkni tijoratlashtirish modeli yoki strategiyasi mavjud emas. Buning o'rniga, strategiya biznes modeli va ma'lum bir muassasaning boshqa mahalliy xususiyatlariga asoslangan holda "moslashtirilgan" bo'lishi kerak. Biroq bu universitetlar uchun o'z faoliyatini moliyalashtirishning yangi individual usullarini topish, o'z brendlarini yaratish, ishonchni mustahkamlash orqali o'z tarmoqlarini kengaytirish va chuqurlashtirish, "an'anaviy universitetlar" haqidagi eskicha yondashuvlarini o'zgartirish, ularning biznes sohasi bilan yaqin aloqalar olib borish, raqobatbardosh ustunliklarni saqlab, "tadbirkorlik universitetlari"ga aylantirish imkoniyati va shu bilan birga, chuqur mas'uliyat hissini anglatadi [16].

Bir so'z bilan aytganda, intellektual mulk strategiyasi va bilimlar transferi strategiyasi Universitet missiyasiga to'liq mos kelishi kerak. Yetakchi iqtisodiyotga ega davlatlardagi ko'pchilik tadqiqot universitetlari so'nggi o'n yil ichida o'zlarining texnologiya va bilimlar transferi ofislarini tashkil etishgan. Ushbu ofislar ixtironi yetkazib beruvchilar (universitet olimlari) va innovatsiyalarni muvaffaqiyatli tijoratlashtira oladigan tadbirkorlar (biznes-angellar, venchur kapitalistlar) o'rtasida vositachi bo'lib xizmat qiladi. Biznesangel – bu yuqori xatarli startap loyihalarini investitsiyalash evaziga startapning ulush va aksiyalariga egalik qiladigan, shuningdek, startapga moliyaviy ko'mak ko'rsatish bilan birga unga tashkiliy yordam beradigan jismoniy shaxsdir.

Shu bilan birga, O'zbekiston tajribasida universitet va ilmiy tadqiqot institutlariga tegishli intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishning aniq va yagona mexanizmlari belgilanmagan. Bu, ayniqsa, davlat mablag'larini hisobiga yaratilgan intellektual faoliyat na-

tijalari uchun o'ta ahamiyatli. Shu sababdan mazkur sohani tartibga soluvchi hujjatlarni qabul qilish maqsadga muvofiq. Bu 1980-yilda qabul qilingan Bey-Doul qonuni (Bayh-Dole Act of 1980) da belgilangani kabi Amerika tajribasiga ko'ra yoki huquq tizimi nisbatan yaqin bo'lgan Belarus tajribasiga ko'ra amalga oshirilishi mumkin [17].

Ushbu hujjatlarni qabul qilishda davlat va xususiy sektorning o'zaro foydali hamkorligini rivojlantirish uchun qulay muhit, ixtirochi (muallif)larni rag'batlantirishning samarali mexanizmini yaratish, mustaqil texnologiyalar transferi markazlarini tashkil etishning tashkiliy-huquqiy masalalarini belgilash maqsad qilib olinishi kerak.

Har bir oliy ta'lim yoki tadqiqot muassasasi o'zining intellektual mulk siyosati

to'g'risidagi hujjatlarning qabul qilishini shart qilib qo'yish ham maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bunda Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO)ning Universitetlar va ilmiy-tadqiqot muassasalari uchun intellektual mulk sohasidagi siyosati to'g'risidagi namunaviy nizom va uni moslashtirish bo'yicha rahbariy qoidalardan kelib chiqqan holda Butunjahon intellektual mulk tashkiloti bilan hamkorlikda O'zbekiston uchun moslangan namunaviy nizomni ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Mazkur nizom Universitet (tadqiqot muassasasi) intellektual mulk munosabatlari ishtirokchilarining huquqiy munosabatlari chegaralarini, ulardan olinadigan daromadlarni taqsimlash tartibini aniq-ravshan qilib belgilab berishi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

REFERENCES

1. Siegel D.S., Wright M. Intellectual Property. *The Assessment, Oxford Review of Economic Policy*, 2007, vol. 23(4), pp. 529–540.
2. Association of American Universities. 1998. University technology transfer of government funded research has wide public benefits. Available at: <http://www.aau.edu/research/TechTrans63.98.html>
3. Jumpstart Our Business Startups (JOBS) Act. 2012. Available at: <https://www.sec.gov/spotlight/jobs-act.shtml>
4. Robert E., Litan L.M., Reedy E. J. Commercializing University Innovations: Alternative Approaches Innovation. *Policy and the Economy*, 2007, vol. 8, p. 47. Available at: <https://www.jstor.org/stable/25056198>
5. Karpova N. Legal Protection and Commercialization of Intellectual Property in Russia, in: United Nations Economic Commission for Europe. *Intellectual Assets. Valuation and Capitalization*. Geneva and New York, 2003, pp.102–130.
6. Graham L. Big Science in the Last Years of the Soviet Union, *Osiris 2nd Series*, 1992, vol. 7, pp. 49–71.
7. Kulyagina A., Kolozhvari Yu.B., Koval S.V. An Analysis of the Forms of Commercialization of Intellectual Property Objects of Higher Education Institutions: Russian and International Experience. *Advances in Economics, Business and Management Research, International Scientific Conference "Far East Con"*, 2020, vol. 128, p. 618
8. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligining 2018–2022-yillardagi asosiy faoliyat natijalari [Main results of the activities of the Ministry of Innovative Development of the Republic of Uzbekistan in 2018–2022]. Tashkent, "Innovative Development Publishing House" Publ., 2022, p. 41.
9. Haziman Z., Diyana K., Muhammad A.F., Walton W. Mapping the helix model of innovation influence on education: A bibliometric review. *Front. Higher Education*, 2023, vol. 8. DOI: 10.3389/feduc.2023.1142502

10. Narimanova O.V. Kontseptsiya Universiteta 3.0: perspektivy realizatsii v Rossii v usloviyakh novoy tekhnologicheskoy revolyutsii [The concept of University 3.0: prospects for implementation in Russia in the context of a new technological revolution]. *Personality in a changing world: health, adaptation, development*, 2019, vol. 7, no 2(25).
11. Vasetskaya N.O. Funktsii universiteta v ekonomike znaniy [Functions of the University in the Knowledge Economy]. *Business, Education, Law*, 2019, vol. 2(47), pp. 86–89. Available at: <http://www.unknown.ru/vishee/7563-universitet-30-formirovanie-novyh-rynkov-i-ohota-za-talantami.html>
12. 2024-yilda eng ko'p daromad ko'rgan va xarajat qilgan OTM lar ro'yxati e'lon qilindi [The list of universities with the highest income and expenses in 2024 has been published]. Available at: <https://talimxabarlari.uz/30028/>
13. Elektrotexnika tarmog'ida yangi vazifalar belgilandi [New tasks have been set in the electrical engineering sector]. Available at: <https://kun.uz/kr/news/2022/05/06/elektrotexnika-sohasida-yangi-vazifalar-belgilandi?q=%2Fnews%2F2022%2F05%2F06%2Felektrotexnika-sohasida-yangi-vazifalar-belgilandi#!>
14. Siegel D.S., Veugelers R., Wright M. Technology Transfer Offices and Commercialization of University Intellectual Property: Performance and Policy Implications. *Oxford Review of Economic Policy*, 2007, vol. 23(4), pp. 640–660.
15. Sapir A., Oliver A.L. From academic laboratory to the market: Disclosed and undisclosed narratives of commercialization. *Social Studies of Science*, 2017, vol. 47(1), pp. 33–52.
16. Decree of the President of the Republic of Belarus No. 240 of June 18, 2018 approved the Regulation "On the commercialization of the results of scientific and scientific-technical activities created at the expense of state funds". Available at: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P31300059>

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 4-SON

VOLUME 5 / ISSUE 4 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.4.